

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Women issuing fatwas: female Islamic scholars and community-based authority in Java, Indonesia

Ismah, N.

Citation

Ismah, N. (2023, January 12). *Women issuing fatwas: female Islamic scholars and community-based authority in Java, Indonesia*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3505634>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3505634>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

Vrouwen die fatwa's uitvaardigen: vrouwelijke islamitische geleerden en op de gemeenschap gebaseerd gezag in Java, Indonesië

Dit proefschrift onderzoekt de alledaagse bezigheden van vrouwelijke islamitische geleerden die fatwa's uitvaardigen in Indonesië, op verschillende plaatsen en in een veelvoud van sociale en institutionele contexten. In een benadering die verschilt in vergelijking met de meeste fatwa studies, die zich hoofdzakelijk concentreren op fatwa's als teksten en gebruik maken van een gecombineerde antropologische, godsdienstwetenschappelijke en *gender* invalshoek, wil dit proefschrift twee belangrijke wijzigingen in aanpak doorvoeren. In de eerste plaats legt het de nadruk op vrouwelijk juridisch gezag door te kijken naar de dagelijkse praktijk van vrouwen in het maken van fatwa's. In de tweede plaats, en als logisch gevolg hiervan, benadert dit proefschrift fatwa's niet alleen als een resultaat op schrift, maar ook als een proces van dagelijkse interacties en contacten tussen religieuze autoriteiten en islamitische gelovigen die overal kunnen optreden.

Hiertoe heb ik de dagelijkse ervaringen van vrouwen onderzocht in Indonesië's grootste traditionele massaorganisatie, de Nahdlatul Ulama (NU). Echter, in plaats van mij te concentreren op een gevestigde fatwa institutie, waarin vrouwen ondervertegenwoordigd zijn, heb ik gekozen mij te concentreren op verschillende plaatsten van interactie: de organisatie en haar formele fatwa raad, het niveau van het dorp en de *grassroot*, vrouwenactivisme en islamitische tijdschriften voor vrouwen. Mijn analyse van deze verschillende plekken van interactie en de manieren van het maken van fatwa's die daar plaats vinden, laten de dynamische veranderingen zien in de ervaringen van vrouwen, de uitdrukking van religieus gezag door vrouwen en

de dagelijkse praktijk van het uitvaardigen van fatwa's door vrouwen.

De belangrijkste vragen die dit proefschrift beantwoordt zijn: (1) wie zijn de vrouwen die als ulama worden erkend en waar komen zij vandaan en waarop is hun gezag gebaseerd? (2) waarom en hoe kunnen islamitische vrouwelijke leiders ulama worden en fatwa's uitvaardigen? (3) oefenen zij religieus gezag in even sterke mate uit als mannelijke ulama bij het uitvaardigen van fatwa's? en zo ja, waarom en hoe oefenen zij dan een dergelijk religieus gezag uit? (4) in welke mate zijn vrouwelijke ulama in staat om fatwa's uit te vaardigen – dat wil zeggen te formuleren en openbaar te maken – die worden bestreden en controversieel zijn vanuit een traditioneel islamitisch standpunt? (5) Wat zijn de krachten (dominante normen, machtsstructuren en machtige instituties waaronder de staat) die vrouwen in staat stellen om gezag uit te oefenen en wat zijn de krachten die hen beperken in verschillende sociale en institutionele contexten? (6) wat maken de alledaagse praktijken alsmede meer omstreden activiteiten met betrekking tot het geven van fatwa's door vrouwen duidelijk over de rol en de betekenis van de fatwa in de hedendaagse Indonesische samenleving en daarbuiten? (7) hoe onthullen of beïnvloeden veranderingen in het uitoefenen van religieus gezag herformuleringen, het opnieuw maken of formuleren van de begrippen *keulamaan* (ulama-schap), fatwa, en het maken van fatwa's in het hedendaagse Indonesië?

Het eerste hoofdstuk geeft een overzicht van islamitische vrouwen en religieus gezag in de Indonesische context. Tot de factoren die vrouwen in staat stellen om met succes hun autonomie een zekere mate van gezag op te eisen, behoren de betrokkenheid bij hun organisatorisch en sociaal-religieus activisme. De meeste vrouwen nemen, bij voorbeeld, actief deel in vrouwelijke vleugelorganisaties die verbonden zijn met de twee grootste islamitische massaorganisaties, de Muhammadiyah en de NU, respectievelijk de Aisyiah en de Nasyiyah, en de

Muslimat en de Fatayat. Ondanks hun verschillen staan zowel de Muhammadiyah als de NU voor een gematigd begrip van de islam, dat vrouwen toestaat een rol in het openbare leven te spelen. Zij belichamen de unieke eigenschappen van de Indonesische islam in vergelijking met andere islamitische landen, in het bijzonder in het Midden-Oosten, waar in het algemeen de rol van islamitische vrouwen beperkter is. De vrouwen spannen zich in door middel van onderwijs en economische *empowerment* programma's voor andere vrouwen uit de lagere en midden klasse. Deze activiteiten hebben voor hen een basis gecreëerd om uit te groeien tot leiders, activisten en vrouwelijke ulama die vrouwenrechten bepleiten binnen een islamitisch kader, alsmede om *gender*-gevoelige fatwa's uit te vaardigen.

Het tweede hoofdstuk onderzoekt de eerste plek waar vrouwen fatwa's uitvaardigen: de NU en haar formele fatwa raad, het Bahtsul Masail forum. Ik zag dat vrouwelijke ulama zich in vergelijking met hun mannelijke collega's structureel in een ondergeschikte positie bevinden in het proces van het maken van fatwa's. Bij de besprekingen over fatwa's vervullen de vrouwen rollen als "waarnemers en deelnemers" en bekleden geen posities als forum-leiders. Om derhalve een plaats en erkenning te krijgen binnen deze door mannen gedomineerde institutie, gebruiken vrouwen hun *agency* door het organiseren en maken van verbintenissen. Zij werken samen om specifieke gemeenschappelijke doelen te bereiken, bijvoorbeeld door een fatwa over het kinderhuwelijk aan te nemen die meer aandacht heeft voor *gender* gelijkheid.

Onder dergelijke omstandigheden, waarin religieus gezag en het geven van fatwa's voornamelijk door mannen wordt uitgeoefend, kunnen vrouwen alleen gezag hebben wanneer zij dezelfde rol spelen als mannen. Allereerst erkent de NU organisatie dat mannen gezag hebben, omdat zij deel uitmaken van een door mannen gedomineerde organisatie. Derhalve vaardigen zij fatwa's uit in naam van de organisatie en worden de fatwa's als geldig beschouwd. In de tweede plaats worden zij

erkend door hun wetenschappelijke onderlegdheid en het feit dat zij een gevorderd niveau in de islamitische klassieke wetenschap hebben bereikt. Om, derhalve, ruimte op te eisen in een door mannen gedomineerde organisatie, moeten vrouwen een positie en netwerk in de organisatie krijgen en hun vaardigheden in de islamitische wetenschap bewijzen.

Hoofdstuk 3 concentreert zich op de tweede plek van het maken van fatwa's, namelijk het niveau van de *grassroot* en de gemeenschap in de dorpen verspreid over Java. Ik ontdekte dat vrouwelijke ulama belangrijke rollen spelen als religieuze gidsen en gevers van fatwa's voor hun religieuze volgelingen. Velen van hen ontwikkelden een passie voor onderwijs en het werken met gemeenschappen door toedoen van hun ouders en familie, die vaak ook ulama of *pesantren* leiders zijn. Ik ontdekte echter ook dat hun successen niet uitsluitend, of zelfs hoofdzakelijk, worden bepaald door hun familie achtergrond of de daarmee samenhangende prestige. De mate waarin vrouwelijke ulama in staat zijn om gezag uit te oefenen hangt af van de inspanning die zij zich getroosten om de gemeenschap te benaderen en hieraan deel te nemen, en van de steun die zij ontvangen van zowel de familie als de gemeenschap. In deze context kan het juridisch gezag van vrouwen in meerdere of mindere mate worden gevestigd in overeenstemming met de mate waarin dit sociaal wordt bevestigd door de plaatselijke gemeenschap, een proces waarvoor Kloos en Künkler (2016, 485) de term "bottom-up certification" hebben gebruikt. Vrouwen kunnen worden bevestigd als ulama door hun vaardigheid te laten zien in het leiden van de gemeenschap en het toepassen van gevorderde klassieke islamitische kennis van de koran, hadith and klassieke islamitische geleerdheid om religieuze leiding, advies en fatwa's te geven over alledaagse problemen en kwesties.

Dit proefschrift behandelt ook de praktijk van vrouwen die fatwa's uitvaardigen in het kader van activisme en het opbouwen van een sociale beweging. Hoofdstuk 4 gaat over de oprichting van Kongres Ulama Perempuan Indonesia (KUPI,

het Indonesische Congres van Vrouwelijke Ulama) in 2017 in Cirebon, West-Java. Deze conferentie is een resultaat van een lang proces van intellectuele betrokkenheid dat werd geïnitieerd door islamitische activisten en hun organisaties vanaf het einde van de jaren 1980 tot aan vandaag. Etin Anwar heeft dit tijdperk geïdentificeerd als de inleiding op een tijdvak van snelle uitbreiding tijdens het begin van de vroege jaren 1990, waarin islam en feminisme samenkwamen en het idee van islamitisch feminisme zich verspreidde via bepaalde sociale groepen en contexten. KUPI beschouwt de fatwa als een van de belangrijkste instrumenten voor doctrinaire verandering, waarmee vrouwelijke ulama in de openbaarheid kunnen treden om vooringenomen leerstellingen te veranderen in progressieve interpretaties. Om dit doel te bereiken en om de progressieve, *gender*-gevoelige beweging binnen de Indonesische traditionalistische islam te consolideren, combineren vrouwelijke ulama binnen dit netwerk een op de gemeenschap gebaseerd activisme met het KUPI netwerk als een nieuwe methode om islamitische teksten te interpreteren.

Hoofdstuk 5 onderzoekt gedrukte media en de publieke ruimte als een plek voor het maken van fatwa's, door drie tijdschriften te onderzoeken, namelijk *NooR*, *AuleeA*, and *Swara Rahima*. In fatwa's die door massamedia worden verspreid, zijn in hoofdzaak drie soorten handelende personen betrokken bij het gezamenlijk produceren van fatwa's, namelijk de lezers die hun vragen opsturen en het bredere publiek dat de vraag en antwoord rubriek leest, vrouwelijke ulama die de antwoorden geven en de staf van de uitgeverij van de tijdschriften. Deze drie groepen hebben verschillende rollen in de productie van fatwa's en over hun onderlinge verhouding wordt voortdurend onderhandeld. Lezers stellen vragen over hun alledaagse dilemma's en geleefde werkelijkheden. Ik zag een duidelijke correlatie tussen de samenstelling van het publiek en de vragen die worden opgenomen in de vraag en antwoord rubrieken. Een wijd verbreid en commercieel tijdschrift, zoals *NooR* ontvangt basale, algemene religieuze vragen die de ervaringen van

doorsnee moslims in het algemeen weerspiegelen. Een ander beeld rijst op uit *AuleeA* waarvan het publiek hoofdzakelijk afkomstig is uit NU kringen, en *Swara Rahima* dat zich richt op haar netwerk van vrouwelijke ulama en de *jamaah* (religieuze volgelingen). De twee laatste tijdschriften ontvangen vragen die een zekere mate van religieuze onderlegdheid vereisen.

Tijdens mijn onderzoek zag ik dynamische veranderingen in de betrokkenheid van vrouwen bij verschillende manieren van het geven van fatwa's. Vrouwen bouwen juridisch gezag op door onderwijs, door actief betrokken te raken in NU afdelingen en activiteiten, en door hun sterke bemoeienis met hun religieuze volgelingen op het *grassroot* niveau waarvan zij deel uitmaken. Ik heb dit "op de gemeenschap gebaseerd gezag" genoemd. Dit type van gezag is nauw verbonden met, maar ook verschillend van andere factoren die vrouwelijk religieus gezag bevorderen, zoals voorgesteld door Hilary Kalmbach (2012), namelijk sponsorschap van de staat, mannelijke tussenkomst en *agency* van vrouwen. Vrouwelijke ulama oefenen *agency* uit door het maken van keuzen en beslissingen, en actief op te treden als islamitische leiders, en de mate waarin zij worden gesteund door de staat en mannen. Echter, de betrokkenheid bij de gemeenschap stelt hen in staat om aan hen toegeschreven gezag te hebben en om te worden erkend als ulama. Dit is een essentieel element in het worden van een religieuze autoriteit. Ik beschouw het aantonen van dit type betrokkenheid bij de gemeenschap en het gezag dat daaruit voortkomt als een van de belangrijkste bijdragen van dit proefschrift.

Ter afsluiting suggereert dit proefschrift, ten eerste, dat de rol van vrouwelijke ulama als gevers van fatwa's op zichzelf moet worden gezien als een belangrijke bijdrage, omdat er bijna geen literatuur bestaat over vrouwen die fatwa's in de context van het alledaagse leven geven. Indonesië is het thuis van islamitische vrouwen die rollen spelen als religieuze gezagsdragers en gevers van fatwa's. Er is het zeer alledaagse geven van fatwa's op het lokale niveau, niet erg controversieel en algemeen geaccepteerd,

dat handelt over rituele zaken en dat voortdurend plaatsvindt in het dagelijks leven overal in Indonesië. Aan de andere kant is er de praktijk van het geven van fatwa's in de publieke sfeer, waarbij honderden vrouwelijke islamitische geleerden betrokken zijn met een verschillende achtergrond in sociale herkomst, onderwijs en beroep. De fatwa's betreffen controversiële kwesties, zoals kinderhuwelijk, en daarnaast worden fatwa's gegeven in een conferentie van vrouwelijke ulama, een plek die politiek betwist is, omdat het deel uitmaakt van een vrouwenbeweging.

Dit proefschrift brengt ook verdere nuances aan in de antropologie van de fatwa zoals dit voor het eerst is aangepakt in onder meer een belangrijke publicatie van Hussein Ali Agrama (2010). Gebaseerd op zijn in hoofdzaak etnografisch onderzoek naar de fatwa raad van de Al-Azhar Universiteit in Egypte, stelde hij voor dat de fatwa moet worden bestudeerd als een ethische praktijk door te kijken naar de alledaagse interacties tussen de mufti en de islamitische gelovigen in het proces van *istifta'* (het vragen van fatwa's) vanuit een etnografisch perspectief, en naar hoe deze communicatie in werkelijkheid plaatsvindt. Ik bestudeerde vrouwen die zich met fatwa's bezighouden vanuit een antropologisch perspectief, maar mijn studie berust niet slechts op het observeren van een enkel gevestigd instituut of fatwa raad, zoals Agrama heeft gedaan. Eerder moet mijn onderzoek worden beschouwd als een studie die op meerdere plekken is verricht, omdat de fatwa een wijd verbreid verschijnsel is.

Een onderzoek naar de fatwa op meerdere plekken is cruciaal wanneer we spreken over de alledaagse praktijk van het maken van fatwa's door vrouwen, omdat wanneer we naar de meest bekende en wellicht de meest gezaghebbende islamitische instellingen in de wereld gaan, zoals Al-Azhar's fatwa raad, wij daar niet veel vrouwen zullen aantreffen. De gevolgde benadering is dus om me te richten op de vrouwen in plaats van op de gevestigde instellingen als een methode om aandacht te geven aan het geven van fatwa's als een praktijk die plaatsvindt

in verschillende domeinen van interactie en op veel verschillende plekken, variërend van dorpen tot moskeeën tot religieuze organisaties, tot sociale bewegingen en tot medialandschappen. In die betekenis biedt mijn onderzoek een rijker landschap en een nieuwe benadering die mij in staat stelt om alledaagse praktijken van vrouwen in het vragen en uitvaardigen van fatwa's te bestuderen.

De dagelijkse praktijk van vrouwen die fatwa's uitvaardigen laat zien dat er dimensies bestaan van interactie en communicatie tussen vrouwen en hun *jamaah* die niet uitsluitend verband houden met onderwijskundige zaken, juist gedrag als moslim, het ondersteunen van de bezigheden van mensen, het juiste geloof en het delen van verantwoordelijkheid door mufti's en de vragers van fatwa's. Maar, de praktijk laat ook twee andere dimensies zien, namelijk een veilige plek en *empowerment*, die meer specifiek zijn voor situaties waarin het de vrouwen zijn de fatwa's uitvaardigen. Omdat de gestelde vragen soms verband houden met ongelukkige en pijnlijke ervaringen van de *jamaah*, zoals geweld binnen het huwelijk en echtscheiding, kunnen de door de vrouwen gegeven antwoorden hen helpen met een mogelijke uitweg uit deze benarde situaties vanuit het perspectief van de islam.

Tenslotte, geeft het geven van fatwa's door vrouwen ook inzicht in de relatie tussen het proces van doctrinaire verandering en het proces van de fatwa als een ethische praktijk. Mijn onderzoek suggereert derhalve dat bij het bestuderen van fatwa's in plaats van deze twee dimensies te scheiden, wij de fatwa moeten benaderen als een ethisch en alledaags gebruik, en als een manier om religieuze meningen bekend te maken aan de vrager van de fatwa, als een verschijnsel dat ook invloed heeft op het proces van doctrinaire verandering. Dit zijn geen gescheiden processen, omdat de vrouwelijke ulama in Indonesië die ik bestudeerde, niet alleen maar geïnteresseerd zijn in fatwa's als ethische praktijk. Zij zijn ook geïnteresseerd in en in staat tot het

realiseren van doctrinaire verandering en de mogelijkheid die in deze dagelijkse interacties is ingesloten om algemeen aanvaarde, *gender*-ongevoelige islamitische opvattingen ter discussie te stellen.